

**The relationship between man and landscape in the stories of
Shukur Kholmirezayev**

2nd year student of Termez State University

Choriyev Nurbek Jumanazar oglu

Annotation: This article explores Shukur Kholmirezayev and his stories. Also, theoretical views on the image of Man and the surrounding nature in his works are revealed. The primary objective of this research is to convey the essence of this masterpiece to readers and to make, even if modest, a contribution to the field of literary studies.

Keywords: landscape, story, nature and man, “Bandi burgut”, technology and nature.

Shukur Xolmirzayev hikoyalarda inson va peyzaj munosabati

Termiz davlat universiteti 2-kurs talabasi

Choriyev Nurbek Jumanazar o‘g‘li

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shukur Xolmirzayev va uning hikoyalari tadqiq etilgan. Shuningdek, asarlaridagi inson va uning atrofidagi tabiat tasviri haqidagi nazariy qarashlar ochib beriladi. Mazkur tadqiqotning bosh maqsadi ushbu durdona asarning asosini o‘quvchilarga yetkazish hamda adabiyotshunoslik sohasiga oz bo‘lsa-da hissa qo‘shishdir.

Kalit so‘zlar: peyzaj, hikoya, tabiat va inson, “Bandi burgut”, texnika va tabiat.

Filologiya fanida “peyzaj” hodisasiga ta’rif berishda turlicha yondashuvlar mavjud: uni “tabiat tuyg‘usi” tushunchasi yoki asardagi alohida xarakter bilan aniqlashdan tortib, mustaqil janrga ajratishgacha. Odatda, peyzajning u yoki bu adabiy oilaga mansubligi, tashqi ko‘rinish davri, uni yaratgan muallifning yo‘nalishi va uslubi hisobga olingan holda ko‘rib chiqiladi. Shu bilan birga, aksariyat adabiy manbalarda ta’kidlanishicha, XVIII asrgacha matndagi peyzaj faqat xronotopik funksiyaning

tashuvchisi bo'lib, badiiy asarning harakati sodir bo'ladigan fon rolini o'ynagan va vaqtinchalik va o'ziga xoslikni kiritgan. Badiiy matnda peyzajdan foydalanish doirasi sezilarli darajada kengaydi va XIX-XX asrlar adabiyotida peyzajning o'zi keng funksional yuklamaga ega bo'ldi. Ilm-fan "adabiy peyzaj" hodisasining ko'lami va ta'rifi bo'yicha turli nuqtayi nazarlarni taqdim etadi: keng talqin ushbu konsepsiyaga har qanday tashqi dunyoning ochiq makonining tavsifini, shuningdek, interyerning tasvirini, tor talqin peyzajni "tabiiy ko'rinishlar" bilan cheklaydi. Ushbu tushunchaga ta'rif berishga qaratilgan ko'plab urinishlarni sarhisob qilar ekanmiz, peyzaj badiiy asardagi tabiat tasviri bo'lib, adabiy janr, uslub va davrni aks ettiruvchi, matnda turli funksiyalarni bajaradi.

Shukur Xolmirzayevning adabiy matn tuzilishidagi peyzajni o'rganish muammosi bilan bog'liqligi tasodifiy emas: yozuvchi haqli ravishda peyzaj rasmining ustasi hisoblanadi. Shukur Xolmirzayev peyzaji nafaqat o'zbek tabiatining milliy o'ziga xosligini aks ettiradi, balki borliq sirini ham o'z ichiga oladi. Yozuvchining tasviriy iste'dodining kelib chiqishi o'z ona yurtining tabiati, o'sha vohada joylashgan, eng boy o'zbek tili shakllangan va Shukur Xolmirzayev boshchiligidagi deyarli barcha eng buyuk o'zbek yozuvchilari joylashgan Surxondaryo viloyati bilan bog'liq.

O'zbekistonda Shukur Xolmirzayev ijodining g'oyaviy-estetik mazmunini tushunish uchun qulay sharoitlar yaqinda paydo bo'lgan va bu muallifning asarlari haqida jiddiy suhbat, aslida, endigina boshlanmoqda. So'nggi paytlarda bu ijodkor ijodining yaxlit manzarasini yaratish, uning poetikasiga oid umumlashtirilgan tushunchalarni yaratish zarurati tobora sezilib bormoqda. Va buyuk adib ijodining ushbu "yaxlit rasmida" Shukur Xolmirzayevning peyzaj poetikasi haqli ravishda o'z o'rnini egallashi kerak. Shu bilan birga, bugungi kunda Shukur Xolmirzayevning badiiy nasridagi tabiat mavzusi keng adabiy materialda tizimli ravishda o'rganiladigan biron bir asar yo'q, garchi bizni qiziqtirgan muammo bo'yicha bir nechta maqolalar va

Yozuvchi haqida monografik asarlarda individual sharhlar mavjud. Bir qator ayrim maqola va sharhlarda Shukur Xolmirzayev asarlari poetikasining ayrim jihatlari ko‘rib chiqiladi: Bunga misol qilib, adabiyotshunos olim Yo‘ldosh Solijonovning “Detallar tilga kirganda” maqolasini ko‘rishimiz mumkin. Bu maqolada yozuvchi asarlarning kuchli vizual tomoni va yozuvchi matnlaridagi detalning alohida roli haqida gapiriladi. “Shukur Xolmirzayevning asarlarida eng ko‘p qo‘llaniladigan detallar bu — tabiat unsurlari: turli daraxtlar, o‘t-o‘lanlar, gullar, qushlar, hashoratlar va hayvonlardir. Ularni inson obraziga nisbat berish bilan adib tabiat va odamning yaqinligini, biri ikkinchisiz yashay olmasligini uqdirmoqchi bo‘ladi. Ayni chog‘da tabiat hodisalaridagi o‘zgarishlarga, ularning o‘ziga xosligi (masalan, yarmi qurigan do‘lananing hamon gullab, meva tugishi, gap tomirning chuqur ketganligi, ya’ni mohiyatda ekani)ga urg‘u berish orqali odamni o‘z hayotiga e’tiborliroq bo‘lishga undaydi. Ha, Shukurning asarlarida tabiat gapiradi, harakat qiladi, ko‘rkini namoyish etish uchun quturib gullab, bizni maftun etadi. Ruhiyatimizga osoyishtalik bag‘ishlab, umrimizni uzaytiradi.”¹

Yana bir maqola dotsent G.N.Tavaldieva tomonidan yozilgan “Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tabiat va inson munosabatlarining badiiy talqini” deb nomlanadi. Maqolada Shukur Xolmirzayevning hikoyachilikdagi badiiy mahorati uning tabiat va inson munosabatlari aks etgan hikoyalari orqali tadqiq etilgan. “Adib hikoyalarida tabiat tasviri muayyan estetik vazifani bajaradi. U faqatgina tabiat dunyosining bir bo‘lagi emas, balki qahramon dunyoqarashining va insoniy go‘zalligining shakllanishida o‘z ta’sirini ko‘rsatuvchi poetik vosita hamdir. Inson va tabiat muammosi Shukur Xolmirzayevning ayrim hikoyalari mavzusiga tegishli

---

¹ Yo‘ldosh Solijonov, filologiya fanlari doktori «O‘zbekiston adabiyoti va san’ati» gazetasining 2007 yil 5-sonidan olindi

mavsumiy hodisa emas. Bu munosabatlar tizimida yozuvchi Inson va tabiatning o‘z vazifasi, asardagi o‘rni va jamiyatdagi mantig‘ini tushuntirib berishga erishgan.”²

Shukur Xolmirzayev ijodi yuzasidan ko‘plab maqolalar va tadqiqotlar, jumladan, H.Karimovning «Shukur Xolmirzayev ijodiy portreti» risolasi, akademik B.Nazarovning «Shukur Xolmirzayev» nomli ijodiy portreti yaratilgan. Bundan tashqari, yozuvchi hikoyalari haqida U.Normatov, S.Mamajonov, Q.Yo‘ldoshev, H.Boltaboev, O.Otaxonov, R.Qo‘chqorovlarning, adibning qissalari to‘g‘risida M.Qo‘shjonov, A.Rasulov, M.Olimov; romanlari haqida U.Normatov, O.Tog‘aev, I.G‘afurov, S.Sodiqov va boshqa adabiyotshunos olimlarning maqolalari e‘lon qilingan. Biroq bu tadqiqot va maqolalarda Sh.Xolmirzayev ijodining ayrim qirralari yoritilgan edi. Yozuvchining hikoyachilikdagi mahorati, badiiy so‘z san‘ati, tasvir uslubi haqida ilmiy tadqiqot ishlari ham olib borilgan. Jumladan, G.N.Tavaldieva (2001), Sh.Doniyorova (2001) kabi adabiyotshunoslar yozuvchining hikoyachilikdagi o‘ziga xos tasvir uslubi, voqelikni badiiy idrok etish tamoyillari haqida ilmiy xulosalar berganlar.

Sovet davridagi rus adabiyotida insonning tabiat bilan munosabati ko‘pincha I.Turgenevning “Otalar va bolalar” romanidagi qahramon Bazarovning “Tabiat ibodatxona emas, balki ustaxonadir, inson esa unda ishchidir” tezisiga muvofiq tasvirlangan. Albatta, bu qarash butun ittifoq mustamlakalariga ham o‘z ta‘sirini o‘tkazmay qolmadi. Shukur Xolmirzayevning “Bandi burgut” hikoyasidagi Rais bobo va uning o‘g‘li Yo‘ldosh bilan suhbatiga bunga misol bo‘la oladi:

“— Rahmdillik — yaxshi narsa, — dedi. — Sizlarning yoshlaringda bo‘lganimda, men ham shu fikrni aytgan bo‘lardim, ehtimol... Biroq yigitchalar, bilib qo‘yinglarki, bizning falsafamizda hamma narsa inson uchun, deyiladi. Tabiat ham, gullar ham, mana

² ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 1 | ISSUE 4 | 2020 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020: 4.804

shu burgut kabi qushlar ham. Ulardan zavqlanishimiz lozim. Ana shuning uchun ham bizda zooparklar bor, qo‘riqxonalar bor. Biz noyob parrandalar va kamyob hayvonlarni asraymiz. To‘g‘ri, ularning o‘rgatilgan bo‘lishlari shart emas.

— Albatta, albatta, — dedi o‘qituvchi, — sirkning yo‘rig‘i boshqa.

— Balli, — deb davom etdi uy egasi. — Lekin biz bu shunqor qushni xonadonimizga o‘rgatmoqchiydik. Bir hisobda shuning uchun ham uning bu yerda turishiga ruxsat etuvdim...

— Lekin o‘rganmadi. O‘rganmas ekan, — dedi Yo‘ldosh otasining nima demoqchi ekanini anglagandek.

— Bo‘zmergan aytdilar...

— Ana bu boshqa gap, — deb yana tabassum qildi otasi. — Demak, buning joyi — bu yer emas.

— Demak, buning joyi — osmon! — deb yubordi Yo‘ldosh va men yengil tortib ketdim.

— E, yo‘-o‘q, — deb bosh chayqadi otasi va... Yo‘ldoshboy yig‘lab yubordi.

— Buning joyi, buning joyi... saroy-da, a? Ayting, to‘g‘risini, dada! Ayting... Yo‘q, aytmaydiz hozir. Ammo men bilaman: siz buning terisini shilib, Bo‘zmerganga berasiz, u ustasiga oborib, chuchela qildirib keladi.” Rais burgutni terisini shilib chuchula qildirimoqchi bo‘lganida Yo‘ldosh otasiga aniq qarshilik ko‘rsatadi. Yoki ikkinchi holat bola Yo‘ldoshlarning uyiga bogan ilk kuni: “Darvoqe, bir muhim narsa yodimdan ko‘tarilibdi.

Yo‘ldoshboy bilan do‘stligimiz boshlangan kunlar edi. U meni saroylariga ergashtirib borib, bedaxonaga olib kirib, undan yana bir xonaning eshigini ochdi. Keyin eshikni “yopma” deb chetlandi-da, qo‘lini cho‘zib, devorlarni ko‘rsatdi. Yopiray, devorlarda tulkinging ham, bo‘rining ham, qoplonning ham terisi ilingan, bir nechta burama, changarakshox kiyik hamda yovvoyi qo‘yning shoxlarida bor edi.

Xonani naftalin hidi tutib ketgan bo‘lsayam, bu yerdan chiqqim kelmay qoldi! Bu makonda vaqtidami, bevaqtmni halok bo‘lgan jonzotlardan qolgan nishonalar — ularning arvohidek tuyuldi menga!

Ha-ha, Rais bobo bularni ko‘chadan terib kelgani yo‘q. Birlari o‘ldirilgan, birlari qopqonga tushirib nobud qilingan, xullas, Rais boboning yaqin kishilarining ishi bu: tabiiyki, unga xushomaddan shu ishni qilishgan.

He, birodari aziz, buyam holva ekan.

— Endi bu yoqqa qara, — dedi Yo‘ldosh.

Burilib ortimdagi devorga qarasam, o‘nlab qushlarning — kaklik deysizmi, chil, hakka, qumri, hatto jannat chivinxo‘ri degan dumi uzun qizg‘ish qushning ham ichiga bir nima tiqilgan mo‘lasi saf tortib turibdi.

Xuddi tirikday!

Ko‘zlari...”.³ Biz bilamizki, Yozuvchi asarlaridagi qahramonlar tabiatni aniq himoya qilib chiqadi, uni sevadi uni qadrlaydi, qadriga yetish nima ekanligini his etadi.

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tabiat va ilmiy-texnika taraqqiyoti o‘rtasida aniq qarama-qarshilik mavjud. Ko‘pincha hikoyalar qahramonlari umumiy taraqqiyotga ham, uning o‘ziga xos ko‘rinishlariga ham qarshi turadilar : “— Hm, bir vaqtlar boyagi soyning bo‘ylarida archa o‘sardi deng, — dedi Samar va tajanglanib ketdi. Texnika shu yerlargayam yetib keldi... singlim, ana shu hozirgi shaharning, texnikaning sharofati. Bora-bora bu texnika degan narsa butun tabiatni yutib yubormasa, deb qo‘rqaman.”. Biz muallifning tabiat bilan tug‘ilish va mavjudlik bog‘liq bo‘lgan tabiiy tamoyillar qadrlri narsa ekanligini his qilamiz.

Darhaqiqat, shahar zamonaviyligi vayron qilgan qishloq hayotining chuqur o‘tmish haqida hissiy qarashlari bilan Shukur Xolmirzayevning hikoyalarida yozuvchi oddiygina qishloq jamoatchiligiga e‘tibor berish emas, hatto yengil mehnatga urg‘u

³ Холмирзаев Шукур. Танланган асарлар: Ҳикоялар. –Т.: “Шарқ”2009. –. Б. 18.

berish ham emas, balki yo‘qolgan turmush tarzi uchun nola, va ayniqsa, hayot tarzi endi yozuvchi uchun yo‘qolganligi fojidadir.⁴

Shukur Xolmirzayev tabiatdan turli maqsadlarda foydalangan: Avvalo, odamlar yashayotgan muhit goh ular bilan yashash uchun kurashayotgan dushmani, goh axloqiy qadriyatlar timsoli, goh estetik qiymat qo‘shuvchi unsur. Shukur Xolmirzayev asarlarida tabiat butun boyligi bilan namoyon bo‘ladi.

Yo‘ldosh Solijonov haq edi, eng go‘zal naqshlar, eng go‘zal o‘xshatishlar va tabiatning eng go‘zal chiziqlari uning qalamidan chiqqan. U yozuvchi bo‘lsa-da, tabiat shoiri, tabiat o‘qituvchisi edi. Mavzu tabiat bo‘lsa, tasvir va o‘xshatish san’ati ijodkor huzurida jim turardi. U barcha o‘zi bilan zamondosh va o‘zidan keyingi ijodkorlarga tabiatdan nasr va nazm elementi sifatida foydalanishni o‘rgatdi. Uning hikoyalarida tabiat xususiyatlari go‘yo insonga tegishlidek ishlagan.

U o‘z hikoyalarida odamlarni, jamiyatni, madaniyatni, demak, tabiatni tushunish va tushuntirishni o‘z burchi deb bildi. U o‘zi tug‘ilgan jamiyat va geografiya haqida gapirishdan to‘xtamasdi. Hech bir tasvir uni tabiatdan qutqara olmadi.

Tabiat va inson o‘rtasida goh salbiy, goh ijobiy aloqalarni o‘rnatgan Shukur Xolmirzayev hikoyalarida shahar va tabiat o‘rtasidagi ziddiyat har fursatda o‘quvchilariga ko‘z qisib qo‘ydi.

Zamonaviy sivilizatsiyaning texnogen jarayonlari va jahon xo‘jalik munosabatlarining globallashuvi sharoitida peyzaj tushunchasi shunchaki orqaga surilibgina qolmay, balki uzoq o‘tmishga o‘tgan madaniy davrlarning atributiga aylanadi. Peyzaj dunyo madaniy modelining eng muhim elementlaridan biri bo‘lib, uni rad etish nafaqat olamning umumiy manzarasini, balki bugungi kun shaxsining ruhiy tabiatini ham buzadi. Tabiatga yuksak, fidokorona muhabbat, unga bog‘lanishga urinish,

⁴ Танланган асарлар: Ҳикоялар. –Т.: “Шарқ”2020. –. Б. 115.

qarama-qarshi tuyg'ular kurashi, falsafiy teranlikni Shukur Xolmirzayev hikoyalaridagi peyzaj ajratib turadi.

Tabiat obrazi bilan inson obrazi bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan obrazlar bo'lsa-da, ular o'zaro aloqada bo'lib, ular orasidagi chegara juda silkinib, birlik hosil qiladi. Birlik har doim muxolifatda ustunlik qiladi.

Xulosa qilib aytganda, tabiat va inson o'rtasidagi o'zaro ta'sir muammosi, go'zallik va axloq dunyosi Shukur Xolmirzayev ijodida o'z timsolini topdi. Shukur Xolmirzayev tabiat va inson munosabatlariga oid adabiyotlarning asosini tashkil etgan adiblar bilan birgalikda tabiatni muhofaza qilish, Vatanni himoya qilish degan g'oyani e'lon qildi. Shuningdek, ular matbuotda "ekologiya" so'zi topilmaganida tabiatning hayotiy huquqlari uchun tinimsiz kurashdilar, tabiatdan foydalanishning insonparvarlik mohiyatini ta'kidladilar. O'lchovsiz katta tabiat va beqiyos kichik inson. Ular doimo bog'langan.

Bizning davrimizda tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlar muammosi, ayniqsa, keskin. Inson tabiatni buzadi, lekin uning qonunlariga muvofiq yashashi kerak. Tabiat insonsiz ham yashay oladi, lekin inson tabiatsiz bir kun ham yashay olmaydi. Inson tabiat bilan qo'shib, uning uyg'unligini buzmasligi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yo'ldosh Solijonov, filologiya fanlari doktori «O'zbekiston adabiyoti va san'ati» gazetasining 2007 yil 5-sonidan olindi
2. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 1 | ISSUE 4 | 2020 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020: 4.804
3. Холмирзаев Шукур. Танланган асарлар: Ҳикоялар. –Т.: “Шарқ”2009. – Б. 18.
4. Танланган асарлар: Ҳикоялар. –Т.: “Шарқ”2020. – Б. 115.